

Ekosockar

Ekologiska vantar

100 % naturmaterial

Då sockarna är förbrukade lämnar du tillbaka dem till naturen eller som mat till getterna.

Varma skor får du först med bra isoleringsmaterial. *Gámasuojne*, skohö, är de bästa sockar du kan använda i renskinnskor, som bälling- och härnskor. Med *Gámasuojne* håller du dig torr och varm. Förr användes *gámasuojne* också som vantar i renskinshandskar.

Starr (*Carex*)

Starr är ett slags gräs som växer på fuktiga ställen och i vatten. Det finns över hundra olika starrarter här i de nordiska länderna. Det går att skilja mellan starr och gräs genom att titta på strået. Hos äkta gräsarter är strået runt och har ledknutar, medan starrarter ofta har ett trekantigt strå och saknar ledknutar. Flaskstarr, *Carex rostrata*, är en vanlig starr som används till skohö.

Olika starrarter används eller har använts till att göra *gámasuojne*. Starren skördas under sensommaren då den fortfarande är levande och har mycket växtfibrer. Då är starren seg och smulas inte sönder då den bearbetas.

***Suojnnit* – skära skohö**

Starren som skulle användas till skohö skördades i augusti och hela familjen fick delta. Skohöet skulle räcka hela vintern och sommaren fram till nästa höst då man kunde göra nytt *gámasuojne*.

Familjen hade sina särskilda skohöställen, *suojnnesadje*, och de bästa hade man nära bäckar, vid myrar och inne i videsnår, *suojnneråhto*. I fuktiga videsnår växte starren hög och hade inte lika mycket ax. Då man skördade starren skars den med kniv så nära marken som möjligt. Den nedersta delen av starren blev det bästa skohöet, så det var viktigt att skära tätt nere vid marken. Starren rensades från grövre strån, ax och ris som följt med och lades sedan i buntar.

Bra skohöstarr ska vara mjukt och helst högt, och inte ha så mycket ax som man måste rensa bort. Grov starr var sämre och behövdes bearbetas mycket för att bli mjukt.

Inga Sigga Tuorda, född Grufvisare, bär hem skohö hon skördat i Tjåhke, Sijddojávve.

Fotograferat av Sven Sundius 6 augusti 1945.

På första bilden bearbetar Inga starren mot en vass sten. På den andra bilden flätar hon ihop det och på bilden nedan ser vi ställningen där flätorna, bilgá, hängs upp.

Fotograferat av Sven Sundius 6 augusti 1945.

Att göra *gámasuojne* av starr

När man skurit, rensat och buntat i knippen kunde man börja bearbeta starren på plats eller bära hem knippena över axeln. Om det var långt att gå eller mycket att bära bar man hem knippena i säckar.

För att starren ska bli *gámasuojne* måste det göras mjukt. Genom att slå, *tsábbmet*, starren flera gången mot en vass sten blev det mjukt. Hemma kunde man ha en *tjáhkón*, spikkam, en bräda med spikar som man drog starren igenom, kammade, för att klyva stråna så att det blev mjukt.

Innan man flätar skohöet låter man det torka lite liggande på marken. *Gámasuojne* som flätas i två flätor kallas för *bilggá*. Skohöflätorna hängdes upp på en stång för att torka färdigt.

En *bilggá* är pösig och tar plats. Då skohöet skulle förvaras länge över vintern eller fraktas i en pulka gjorde man en *vierra*, skohöring. De flätade skohöet virades runt en rundbunden videslana till en krans tills det nästan inte fanns något hål i mitten. Då vreds skohöet så fint så det blev så mjukt och smått och inte tog något plats. Till handtag gjorde man en liten fläta av skohö så att man kunde bära eller hänga upp skohöringen.

Nilas Tuolja berättar i en tidigare dokumentation för Yngve Ryd att skohö kunde lämnas över vintern i en *njalla*, en förrådsbod på stolpe (Duoddaris 2000:44). En *vierra* gick bra att lämna, men inte *bilggá* eftersom de tunna flätorna blev spröda och inte gick att använda sedan. En *vierra* däremot som var tätpackad var färsk när man kom tillbaka nästa vår. Nilas berättar att gamla gubbar och käringar satt utanför kåtan och gjorde en *vierra* av höet från flera *bilgá*.

***Dállit* – stoppa in skohö i skorna**

Gámasuojne värmer bara om man kan stoppa in det på det rätta sättet. Först ska skohöet masseras så det bli riktigt mjukt, sedan formar man skohöet så det blir en tät bädd som man stoppar in i skon. Under hälen viks skohöet extra så det bildar en liten klack. Så stoppar man in foten och packar in resten av skohöet så det ligger runt foten. Förr användes bara skohö i skorna. Under senare tid började man använda en tunn socka och sedan lite skohö. Skohö upplevdes som hälsosamt för fötterna. Eftersom skohöet sög upp fukten så blev det nästan inget fotsvett, och fötterna höll sig så fina och mjuka.

Ett bra skohö nöts inte sönder så fort och samma skohö kunde användas ganska länge. Om skohöet blev blött tog man ut det ur skorna och torkade det enkelt framför elden. Men man fick inte torka det för hårt och länge, för då blir det sprött och smulas sönder.

Ute fick man vakta skohöet så att inte getterna åt upp det.

Mattias Kuoljok sitter utanför kåtan i Sijddojávvre och ska sko sig. Han formar skohöet och stoppar dom i sina *tjátjega*, sommarskor, så foten hålls torr och bekväm.

Fotograferat av Sven Sundius 5 juli 1944

Ibba Grufvisare sitter ute och jobbar med skohöet i Tjåhke, Sijddojávvre. En killing passar på att smaka.

Fotograferat av Sven Sundius 8 augusti 1945

Projektet

Traditionell ekologisk kunskap – om markanvändning i världsarvet Laponia

Ájtte har fått medel från NAPTEK via Sametingets kulturdelegation i *Det samiska initiativet* för att göra en pilotstudie. Sedan har vi fått medel från Sametingets kulturdelegation, Samefonden, CBM/NAPTEK och från Riksantikvarieämbetet för dokumentera traditionell ekologisk kunskap i Laponia. Projektets mål är att ta fram kunskap om hur markerna använts i Laponia förr och nu.

Vi intervjuar med ett antal personer boende eller verkande inom Laponia. Markanvändningen är inte fokuserad på renskötsel utan på annan markanvändning som skohöhämtning, bärplockning, myrslätter och fiske.

Från intervjuerna har vi valt att lyfta fram några teman som beskrivits av informanterna. Dessa teman kommer att under olika perioder visas på museet. Eftersom det är vinter och kallt ute börjar vi med temat skohö. Vi kommer vidare att berätta bland annat om vitaminbomber i våra marker och det ekologiska kylskåpet.

Läs- och lyssningstips!

Texterna finns även tillgängliga på vår hemsida

[www.ajtte.com/projekt/Traditionell kunskap bland samer i Laponia](http://www.ajtte.com/projekt/Traditionell_kunskap_bland_samer_i_Laponia).

På Ájttes hemsida finns information om Laponia. Klicka på länken Focus Laponia, där kan du hitta "en renskötares dagbok" och annan information.

I biblioteket på Ája finns det mer skrivet om skohö och traditionell kunskap. Det finns också två lyssningsstationer där man kan höra äldre inspelningar där man bland annat berättar om skohö. En äldre skogssame berättar att hon efter det att hon mjölkat renar kunde använda fint skohö som sil när hon skulle sila mjölken (SF 62).

Föremålen i montern:

Skohöring AJ 508. Skohöringen är 40 cm i diameter och väger 4 400 gram. Till skohöringen har det åt 29-30 stycken flätor.

Bällingskor Jm 1976.

Kvinnoskoband, Karesuando Jm 2089.